

## FUTA CALON

Batı Afrika'da bir bölge ve burada kurulmuş eski bir İslâm devleti.

Gine Cumhuriyeti'nin kuzeybatı iç kesiminde yer alan yaklaşık 80.000 km<sup>2</sup> büyüklüğünde dağlık bir bölge olup ülkenin başlıca dört coğrafi mıntikasından birini teşkil eder. Atlas Okyanusu boyunca bir şerit halinde uzanan alçak, çok yağışlı ve rutubetli Aşağı Gine kıyı kesiminin doğusunda, dik yamaçların belirdiği bir dizi fay basamaklarıyla yükseilir; çoğunlukla kum taşlarından meydana gelen yaşlı bir kütledir. Geniş bir sahaya yayılan ve jeolojik devirler boyunca genellikle bir aşınma alanı olan bu eski kütlenin doğu bölümü, kristalli taş bir platform üzerinde yükselmiştir ve yüksekliği 700 ile 1000 m. arasında değişen, vadilerle derin şekilde yarılmış bir yayla özelliğindedir. Merkezin kuzeyindeki Mali kütlesinde bulunan Loura zirvesi 1515 m., güneydeki Dalaba kütlesinde bulunan Tinka dağı 1425 m. yükseklikindedir; merkezde bulunan Timbi, Labe ve Popodara yaylalarının yüksekliği ise 1000 m. civarındadır. Yer yer volkanik kökenli tepelerin görüldüğü yaylalar çok derin vadilerle yarılmıştır; bunların en önemlileri Ditinou, Kinkou, Kam-badağa ve Sala'dır.

Futa Calon Batı Afrika'nın su rejiminde önemli bir yere sahiptir. Senegal, Gambia ve Nijer nehirleriyle bunların bazı kolları buradan doğar. Çok hızlı akan nehirler yer yer çağlayan oluşturlar. Tropikal bir dağ ikliminin hüküm sürdüğü bölgede yıllık ortalama sıcaklık 25 derece dolayındadır. Kasımdan marta kadar devam eden kurak mevsimde gündüzleri sıcaklık 30-35 dereceye çıktığı halde bu ısı geceleri 10 dereceye kadar düşebilir. Nisandan ekime kadar devam eden yağmur mevsiminde özellikle batı yamaçlarında bol miktarda yağış görülür. Yıllık yağış 2000-2800 milimetre arasında değişmekle beraber bu miktar kıyı kesiminden azdır. Arazinin deniz seviyesinden yüksek ve buradaki rutubetin kıyı bölgelerine oranla düşük olması sebebiyle Futa Calon Gine'nin sağlık açısından yaşamaya en elverişli bölgesidir. Bitki örtüsü bakımından genelde yeşillikle kaplı ise de bölgede ciddi bir orman görülmez. Bitki örtüsüne, içinde yer yer ağaç kümeleri bulunan savanlar hâkimdir. Geniş vadilerin her iki yakasında galeri ormanları uzanır; bunlarda portakal, limon, kola,

palmye ağaçları ve zengin bambu çeşitleri göze çarpar. 1000 metrenin altında kalan topraklar çimenlerle kaplıdır.

Çeşitli etnik grupların yaşadığı kalabalık bir bölge olan Futa Calon'un bazı yörelerinde nüfus yoğunluğu km<sup>2</sup>'ye 50 kişiyi geçer; çoğunluk ve hâkimiyet Fülânîler'dedir. Fülânî dili, diğer bazı kabile dilleriyle birlikte Gine'nin resmî dillerinden biridir. Fülânîler'in dışında Mandeler, Susular, Soninkeler, Hassonkeler ve Diallonkeler de oldukça yekün tutar. En büyük şehir eski bir ticaret, idare ve kültür merkezi olan Elbe'dir (1983'te yaklaşık nüfus 65.000); Timbo, Medine, Kade ve Fugumba da diğer önemli şehirlerdir. Bölgede yaşayanların hemen tamamı Sünnî müslüman olmakla birlikte aralarında mahallî inanışlara mensup bazı küçük gruplara da rastlamak mümkündür. Yerli halkın geleneksel geçim kaynağı hayvancılıktır. Ayrıca yer fıstığı ve "fonio" adı verilen bir tür tahıl da üretilir. Bol yağışları ve derin vadileriyle Futa Calon büyük bir hidroelektrik potansiyeline sahiptir. Fakat hızlı nüfus artışı ve bölgenin kısıtlı doğal imkânları, buradan çevredeki bölgelere doğru yönelen bir iç göçe yol açmaktadır.

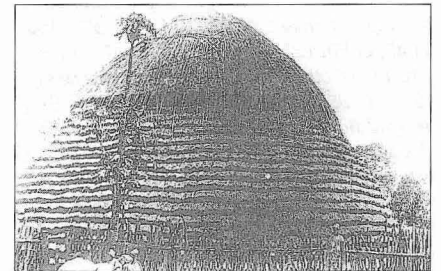
**Tarih.** Futa Calon'un XVII. yüzyıldan önceki tarihi hakkında fazla bilgi yoktur. Sadece buranın en eski sakinlerinin Temne, Kisi, Limba, Baga ve Landuman kabilelerinden oluştuğu, Susular'la Mandeler'in bölgeye XIII. yüzyılda batıdan geldikleri ve burada önemli rol oynadıkları bilinmektedir. İslâmiyet XI. yüzyılda Futa Calon'un kuzey taraflarına ulaşmışsa da yerli halk arasında ilgi görmemiş, ancak altı asır sonra XVII. yüzyılın sonlarına doğru Mali'deki Mâsinâ ve Senegal'deki Bundu'dan gelerek Bafing ve Tene vadilerine yerleşen müslüman Fülânîler sayesinde hızla yayılmıştır. O yıllarda bölge Dialonkeler'den Solima'nın hükümran olduğu Calonke Krallığı'nın idaresi altında bulunuyordu. Solima Fülânîler'in geniş arazilerinde yerleşmelerine izin verdi, onlar da Calonkeler'in hâkimiyetini tanıdılar. 1727'de başa geçen Kral Jan Iero'nun İslâmî ibadetleri yasaklamaya kalkışması, Fülânîler'in ayaklanarak bu devlete ve bölgedeki bütün putperestlere karşı bir cihad hareketi başlatmalarına sebep oldu. Bu harekette genellikle Alfa Karamoko, Alfa Ba veya Alfa İbrâhima Sembegu adlarıyla da bilinen İbrâhîm Mûsâ ile amcazadesi İbrâhîm Sorî başarıya ulaşarak burada bir İslâm devletinin kurulmasını sağladılar ve İbrâhîm Mûsâ Fugumba'da "almami" (el-imâm) unvanıyla

hükümdar seçildi. Federal bir yapıda teşkilâtlandırılan devlet dokuz eyaletten meydana geliyor ve din âlimlerinin yardımıyla İslâm hukukuna göre yönetiliyordu. Eyaletlerden gelen din âlimlerinin oluşturduğu bir ihtiyarlar meclisi tarafından imam seçilen kişi geniş yetkilere sahip bulunmakta ve başkumandan, kadi, imam (imâmü's-salât) olarak görev yapmaktaydı. Eyaletler imamın tayin ettiği valiler tarafından yönetiliyor ve buralardaki eşraf meclisleri valilere yardımcı oluyordu.

Cahanke âlimlerinden ünlü Abdülkâdir Sünûsî'nin yanında iyi bir eğitim görmüş olan İbrâhîm Mûsâ kendini çok yönlü kişiliğiyle tanıttı ve devletini sağlam temellere oturttu. Onun Futa Calon'da başlattığı cihad hareketinin komşu bölgelerde de etkili olduğu ve Bundu'da Melik Si'nin, Moritanya'da Nâsirüddin'in liderliğini yaptıkları cihad hareketleriyle aralarında paralellik bulunduğu bilinmektedir.

1751'de ölen İbrâhîm Mûsâ'nın yerine İbrâhîm Sorî getirildi. Lakabı "mawdo" (büyük) olan bu hükümdarın döneminde (1751-1784) putperest yerlilere karşı sürdürülen cihad hareketinde büyük başarılar kazanıldı. Vasonke ve Sulimalar'a boyun eğdirilerek ülkenin sınırları genişletildi; 1770'lerde Futa Calon bölgesinin tamamı kontrol altına alınmıştı. Kazandığı askerî başarılar sonucunda kendine güveni artan İbrâhîm Sorî idare merkezini Fugumba'dan Timba'ya taşıdı ve cihad hareketini dinî çerçevede çıkararak yayılcı bir siyasî harekete dönüştürdü. Başından beri cihadı destekleyenler bu yeni anlayış karşısında ikiye bölündüler. Bir kısım halk eski dönemdeki gibi hareketin sadece dinî çerçevede kalmasını desteklerken diğer bir kısım hareketin içinde siyasî anlayışın bulunmasını kabul etti ve eski

Labe'de Eskicami - Futa Calon / Gine



dönemi destekleyenlere İbrâhim Mûsâ'nın lakabından dolayı Alfaya, diğerlerine de Soriya denildi. 1776 yılında İbrâhim Sori, "imâmü's-salât" unvanını bırakıp bir kumandan ve devlet başkanı olarak itaat edilmesi gereken lider anlamında "imâmü't-tâa" unvanını aldı.

Herhangi bir muhalefetle karşılaşmadan memleketi ölümüne kadar idare eden Sori'den sonra yerine oğlu Sadu (1784-1791) geçti. Buna İbrahim Mûsâ'nın oğlu Alfa Salifu itiraz etti. Böylece Alfaya ve Soriya gruplarının arası açıldı ve Futo Calon on beş yıl kanlı bir iç savaşa sahne oldu. Sonunda Alfaya lideri Abdülâye Bademba ile Soriya lideri Abdül-Gaderi arasında bir anlaşmaya varıldı. Buna göre bu liderlerin her biri münâbebe ile iki yıl hükümeti idare edecekti. Ancak anlaşma yürümedi; Abdül-Gaderi rakibini öldürerek tek başına Futa Calon'a hâkim olmaya çalışınca iki grup arasındaki çatışmalar tekrar başladı. Abdül-Gaderi'nin ölümünden sonra her iki grup kendilerine ayrı ayrı imam seçtiler. Böylece XIX. yüzyılın ilk yarısı da genellikle iç karışıklıklar ve iktidar mücadelesiyle geçti. Sadece Almami Ömer'in yönetimi sırasında (1837-1872) ülkede sükûnet sağlanabildi. Bir ara başşehir Timbo'yu ele geçiren Hubbular'ın yenilgiye uğratılarak Bafing ve Tinkisso arasındaki dağlık bölgeye sürülmeleri de bu döneme rastlar. Almami Ömer'den sonra, yüzyılın başlarında yabancıların ilgisini çeken ve Avrupalı seyyahlarla misyonerlerin uğrak yeri olan Futa Calon'da Fransa'nın sömürge bölgelerine yakınlığı sebebiyle Fransızlar'ın baskısı giderek arttı ve 1881 yılında imamları, ülkede kendilerine serbest ticaret hakkı tanıyan bir antlaşma yapmayı başardılar. Ayrıca aynı yıllarda Soriya grubundan Mamadu Pate ile Alfaya grubundan Bokar Biro arasında çıkan iktidar mücadelesine de karıştılar ve Bokar Biro'nun, rakibini mağlûp ederek imam olmasını sağladılar. Bokar Biro da bu yardımın karşılığını Fransızlar'la yeni bir antlaşma yaparak ödedi (1888). Fakat daha sonra Bokar Biro ile ihtiyarlar meclisi arasında bazı anlaşmazlıkların ortaya çıkması ve meclisin onu görevden alarak yerine kardeşi Abdülâye'yi geçirmesi ülkede siyasî karışıklıklara yol açtı. Bokar Biro muhaliflerini yenilgiye uğratarak kardeşini öldürtünce Abdülâye taraftarları da Fransızlar'ı yardıma çağırdılar. Bunun üzerine fırsatı değerlendiren Fransızlar Bokar Biro'nun kuvvetlerini Poredaka'da mağlûp ederek kendi-

sini öldürdüler ve ülkeyi ele geçirdiler (1896). Böylece Futa Calon'un bağımsızlığı son buldu ve topraklarının tamamı Fransız Ginesi'nin bir parçası haline getirildi. Fülânî şefleri bu dönemde şeklen de olsa yine iktidarda kaldılar; ancak her türlü yetki sömürge yöneticilerindeydi. Halkın zaman zaman Fransızlar'a karşı ayaklanması sert tedbirlerle bastırıldı. 2 Ekim 1958 tarihinde bağımsız Gine Cumhuriyeti kurulunca Futa Calon sadece coğrafi bir bölge olarak bu ülkenin sınırları içinde kaldı.

#### BİBLİYOGRAFYA :

J. S. Trimmingham, *Islam in West Africa*, Oxford 1959, s. 29, 81, 92-99, 145-150; a.m.f., *A History of Islam in West Africa*, Oxford 1985, s. 165-170; H. N. Nelson, *Area Handbook for Guinea*, Washington 1975, s. 15-22; L. O. Sanneh, *The Jakhanke*, London 1979, s. 244; P. B. Clarke, *West Africa and Islam*, London 1982, s. 81-82, 84-85; M. Hiskett, *The Development of Islam in West Africa*, London 1984, s. 139, 142; M. Abdülkâdir Ahmed, *el-Müslimûn ft Ginyâ*, Kahire 1986, s. 49-52; R. Hallett, *African Since 1875*, New Delhi 1989, s. 257-260; C. Harrison, *French and Islam in West Africa 1860-1960*, Cambridge 1990, s. 68-89; B. Barry, "Senegambia from the Sixteenth to the Eighteenth Century: Evolution of the Wolof, Sereer and Tukuloor", *General History of Africa* (ed. B. A. Ogot), London 1992, V, 288-295; Saint-Père, "Création du Royaume de Fouta Djallon", *Bulletin de comité d'études historiques et scientifiques de l'Afrique occidentale française*, XII (1929), s. 516-518; "Muslims in Guinea", *The Muslim World*, I/18, Karachi 1963, s. 7-8; P. Curtin, "Jihad in West Africa: Early Phases and Interrelations in Mauritania and Senegal", *J Afr. H.*, XII (1971), s. 11-24; G. Yver, "Futa Calon", *IA*, IV, 683-686; R. Cornevin, "Futa Djallon", *EF<sup>2</sup>* (Fr.), II, 981-983.



DAVUT DURSUN

### FUTAHİYYE

( الفتحية )

Ca'fer es-Sâdık'tan sonra imâmetin oğlu Abdullah el-Eftah'a intikal ettiğini kabul eden, bu sebeple Eftahiyye ve reisleri Ammâr b. Mûsâ'ya nisbetle de Ammâriyye diye anılan Şii grup (bk. İMÂMİYYE).

### FUZÜLİ

( الفضولى )

Yetkisi olmadan başkası adına hukukî işlemde bulunan kimse anlamında fıkıh terimi.

Fuzül kelimesi, sözlükte "artmak, fazlaşmak, üstün olmak; artık, fazlalık, iyilik, lütuf ve ihsan" anlamlarına gelen fazlın çoğuludur. Ancak burada tekil gi-

bi işlem görerek bundan ism-i mensûb fuzûlî türetilmiştir. Fuzûlî kelimesi sözlükte "lüzumsuz ve mânasız işlerle uğraşan" veya "kendisini ilgilendirmeyen işlerle ilgilenen kimse" mânasına gelir. Bir fıkıh terimi olarak, bir kimsenin hukukî temsilcisi (vekil, vefî-vasî, kayyim) olmadığı halde onun adına hukukî işlemde bulunan kişiyi ifade eder. *Mecelle'*de, "Bi-gayri izni şer'î diğer bir kimsenin hakkında tasarruf eden kimsedir" (md. 112) şeklinde tarif edilen fuzûlî Batı hukukundaki yetkisiz temsilciye benzetilmektedir. Zira her ikisinin de başkası adına işlemde bulunanın ya temsil yetkisi hiç yoktur veya kendisine verilmiş olan yetkiyi aşmış yahut da yetkisi sona erdiği halde devam ediyormuşçasına işlemlerde bulunmuştur.

Fuzûlînin tanımında hukukî işlemin başkası adına yapılmış olması ayırıcı bir kıstas olduğundan, hukukî yetkisi bulunmadan başkasının malında kendi adına tasarrufta bulunan kimse İslâm hukukunda "gâsıp" olarak adlandırılır ve bu kimsenin yaptığı işlemlerin hükümsüz olduğunda görüş birliği vardır (bk. GASP). Fuzûlînin yaptığı hukukî işlemlerin değeri ve geçerliliği konusu İslâm hukuk doktrininde tartışmalı olup sonuçta ortaya iki farklı görüş çıkmıştır. Bunlardan birincisi, bu işlemlerin geçerli, ancak adına iş yapılan kimsenin veya temsilcisinin onayına bağlı bulunduğu, ikincisi ise fuzûlînin bütün hukukî işlemlerinin geçersiz olduğu şeklindedir. Ebû Hanîfe ve Mâlik ile talebeleri ve Ca'ferî imamları dahil olmak üzere İslâm hukukçularının çoğunluğunun benimsediği birinci görüşe göre, fuzûlînin hukukî işlemleri geçerli olarak kurulmuş olmakla birlikte işlerlik açısından eksik olup mevkuftur (bk. MEVKUF). Bu grubu teşkil eden hukukçulara göre akdi yapacak kimsenin gerekli hukukî yetkiye sahip olması akdin kurulması için şart değildir. Ancak böyle bir hukukî işlemde, fuzûlînin akid yapma ehliyeti bulunmakla birlikte başkası adına hukukî işlem yapma yetkisi bulunmadığı için yapmış olduğu işlem işlerlik şartı açısından eksiktir. Bu sebeple bir hüküm ifade edilemez ve hukukî işlemin sonuçlarını doğurabilmesi için bu işleme yetkili kimsenin icâzet vermesi gerekir. Bu durumda söz konusu işlem, yapıldığı andan itibaren yetkili kimse tarafından yapılmış gibi hukukî sonuçlarını doğurur. "İcâzet-i lâhika vekâlet-i sâbika hükmündedir" (*Mecelle*, md. 1453) şeklindeki genel kural da bu hükmü ifade etmektedir. Bu-